

Sprememba valute kot stresna epizoda

DOMINIQUE LASSARRE

Université de Reims Champagne Ardenne
Laboratoire de Psychologie Appliquée Stress et société 57
rue Pierre Taittinger F-51096 Reims cedex
Tel/fax: 33-3-26-91-36-50
Dominique.lassarre@univ-reims.fr

POVZETEK

Da bi ugotovili, kaj se je dogajalo med spremembo valute, smo z istim vprašalnikom štirikrat preučevali isto skupino študentov, in sicer v oktobru in decembru 2001 ter v januarju in marcu 2002.

Rezultati, ki se nanašajo na spremembo variable v času raziskave, so konsistentni z modelom stresne epizode. Sprememba v valuti je zaznana kot izziv. Pomembno je biti uspešen. Stresni model je transakcija. V času od uvedbe nove valute pa so se nekateri aspekti spremenili. Stališče do eura je pozitivnejše po uvedbi, kot v času uvedbe same. Izboljšalo se je tudi znanje/ vedenje, prav tako pa tudi prepričanost v samo znanje/ vedenje. Popolnoma normalno je, da se je povečala uporaba tega znanja, toda to se je zgodilo že decembra. Marca je bila uporaba zaznana kot enostavnejša. Študentje so se ocenili za samozavestne. Strah pred prihajajočimi problemi in nivo anksioznosti sta relativno nizka, vendar se zmanjšujeta počasi. Znižala so se tudi pričakovanja v zvezi s spremembo ekonomskih navad. Oktobra in decembra 2001 so bile številne od teh variabel v medsebojnih korelacijah. Kljub temu, da ni več anksioznosti in da marca 2002 niso bile odkrite pomembne korelacije med kognitivnimi in emocionalnimi variablami, se je ohranila percepcija uvedbe nove valute kot izrazitega izziva.

Ključne besede: stres, anksioznost, pričakovanja, prilagoditev, evro

ABSTRACT

CHANGE OF CURRENCY AS A STRESSFUL EPISODE

To understand what happened during the change of currency, we surveyed four times the same group of students with the same questionnaire: in October, December 2001, January and March 2002. The results concerning the evolution of the variables during the survey are consistent with the stress episode model. The change is seen as a challenge. It is important to be successful. As a stress episode is a transaction, some aspects changed during the introduction of the new currency. The attitude towards euro is more positive after the change. There is an improvement of the knowledge, with an improvement of the certitude on this knowledge. It is quite normal to find an increase of the use, but this increase started in December. This use got easier in March. Students are self-confident; the

fear of meeting problems and the level of anxiety are low but nevertheless they decreased slowly. The expectation of changes of economic habits also decreased. Many of these variables were correlated in October and December 2001. Although there is no more anxiety and the significant correlation between cognitive and emotional variables disappeared in March 2002, the perception of a challenge is still active.

Key words: stress, anxiety, expectations, adaptation, euro

1. Uvod

Naš znanstveni interes za psihologijo evra se je začel se pred koncem ekonomske politike, ki je zajela "konvergenčna merila", ki so dovoljevala, da se postane član Evropske monetarne unije. V času 1996–1997 sta bili izvedeni dve studiji: Psihološke determinante stališč do evra¹: šlo je za evropsko raziskavo, ki jo je izvajal mednarodni team, ki je zajel 15 laboratorijev (Lassarre, Lenoir in Bataglia, 2001). Izkazalo se je, da je bilo tedaj v populaciji Francozov večina tistih, ki je podpirala evro, sprememba pa je bila zaznana kot izziv.

Battaglia in Lassarre (1997) sta raziskovala specifični vzorec, ki je bil fokusiran na razlike med generacijami. Generacije so spadale v enako socialno kategorijo (študentje – učitelji, učitelji in upokojeni učitelji, dobro informirana populacija) pripadniki generacij pa so živeli v enakem okolju (Champagne, dežela v bližini meje, kjer sta obe vojni pustili globoke posledice).

Rezultati so pokazali relativno visoko raven znanja/ vedenja ter pozitivna stališča do evra pri obravnavanih skupinah; vendarle velja omeniti, da je bila najstarejša skupina evru bolj naklonjena kot najmlajša. "Pogled" na pričakovanja v zvezi z dobitkom pokaže, da je čas, potreben za adaptacijo, (za prilagoditev na uporabo novih bankovcev in kovancev), pri študentih približno 20 tednov, 24 tednov za učitelje in 56 tednov za upokojene učitelje. Čas, ki naj bi bil potreben za računanje v novi valuti, je bil ocenjen celo kot daljši (30 tednov za študente, 40 tednov za učitelje in 60 tednov za upokojene učitelje). Respondenti so pričakovali, da ne bodo nikoli zmožni oceniti cene blaga v evrih. Ugotovili smo tudi, da ljudje potrebujejo minimum emocij, (anksioznost oz. strah zaradi "obremenjevanja z vsakdanjimi majhnimi skrbmi"), da bi razvili strategijo spoprijemanja s problemi v smislu "iskanje informacij je absolutno potrebno", "neobhodnost določene institucionalne pomoči", "kupiti kalkulator, ki omogoča preračunavanje iz ene v drugo valuto".

Veliko časa je poteklo med začetkom Evropske monetarne unije (od prvega januarja 1999) v smislu politične in ekonomske odločitve in aktualnimi spremembami v vsakdanjem življenju 304 milijonov evropskih državljanov. Velika sprememba se je zgodila prvega januarja 2002. Ljudje so se morali začeti soočati z novimi vrednostnimi vsotami, z bankovci in s kovanci. To je bila priložnost, da se testira veljavnost teorije modela stresnih epizod.

¹ Pričujoca raziskava je bila financirana s strani Evropske komisije.

2. Stresna epizoda, teoretični okvir

Teoretični model stresne epizode je psihosociološka adaptacija transakcijskega modela spoprijemanja s stresom (Lazarus in Folkman, 1984). Stres je napredujoči model dvojnega ocenjevanja, v katerem posameznik ocenjuje okoljske omejitve in izvore ter lastne zmožnosti v smislu odgovora na situacijske obveznosti. Tedaj, ko je situacija ocenjena kot nekaj, kar presega posameznikove zmožnosti, se oblikuje t.i. stresna epizoda (glejte tabelo 1).

Tabela 1: Model stresne epizode

Situacija: "a stake"	Proces kot transakcija	Akcija : spoprijemanje s problemi
Socialno in ekonomsko okolje	Ocenjevanje	Kratkotrajni feedback :
↓	=	"Adjustment"
Omejitve in izвори	Emocije + kognicija	Adaptacija
↑	+ strategije spoprijemanja s problemi	Patologija: kriza
Socialni subjekt	↓	-----
	Pričakovanja v zvezi z dobitki	Dolgotrajni feedback :
		Učenje
		Socializacija
		Patologija : trauma

Do stresne epizode prihaja v specifični situaciji ali dogodku, ki mora biti zaznan kot "stake": posameznik doživlja čustva, ki so povezana s tem, da bo nekaj pridobil ali izgubil. Situacija je lahko zaznana kot izguba, kot grožnja ali kot izziv. Stresna časovna epizoda traja v času. Ima svoj začetek in konec. Kombinira številne kognitivne in emocionalne procese.

Ko posameznik ocenjuje situacijo, si hkrati zamišlja strategijo spoprijemanja z njo. Istočasno anticipira rezultate njegove/ njene akcije ali interakcije. Ta napredujoči proces je znan kot transakcija. Odgovori v smislu spoprijemanja s problemi rezultirajo iz tega ocenjevanja. Pomemben je tudi kratkoročni in dolgoročni feedback: "adjustment" (voluntaristična akcija v okolju) in adaptacija (nezavedna modifikacija) modificirajo izkušnjo v smeri dobrega počutja (well beinga), učenje (vedenjska sprememba) in socializacija (nova relacija z drugimi osebami) pa vplivata na posameznikovo obnašanje globlje in dolgotrajneje. Če so različni načini spoprijemanja s stresom neučinkoviti, se lahko pojavi patologija.

Rezultati prejšnje študije (Battaglia in Lassarre, 1997) so pokazali, da je sprememba valute pod določenimi pogoji lahko obravnavana tudi kot stresna epizoda. Gre za to, da morata biti uspeh ali neuspeh pred spremembo zaznana kot pomemba; sprememba mora biti zaznana kot težka in tvegana, spremljati pa jo morajo negativne emocije.

Stresna epizoda je transakcija, zato se nekateri njeni aspekti spreminjajo v času vpeljevanja nove valute. Pričakujemo lahko, da se bosta tako znanje, kot njegova uporaba v času epizode povečevala, negativne emocije (strah in anksioznost) se bodo zmanjševali, stališča do evra pa bodo po spremembi pozitivnejša kot pred spremembo. – Pričakovanja in strategije spoprijemanja s problemi se v času spremembe prav tako modificirajo. Ko so omenjena pričakovanja in strategije stabilne ter ko strah in anksioznost izginejo, se bo stresna epizoda doživela kot končana.

Druga skupine hipotez pa se nanaša na strukturo transakcij: v času stresne epizode so tako čustvene in kognitivne variable, kot variable, povezane s spoprijemanjem s problemi medsebojno tesno povezane. Ko je stresna epizoda "mimo", se znova pokazuje neodvisnost variabel.

3. Metoda: longitudinalna raziskava

Prvi cilj je bila analiza transakcijskega procesa znotraj relativno dolgega časovnega obdobja. Enak vprašalnik je bil uporabljen na štirih vzorcih enake populacije študentov različnih študijskih smeri (management, psihologija, šport), in sicer štirikrat zaporedoma, oz. v štirih različnih časih:

- T1, v zadnjem tednu meseca oktobra 2001 (N1 = 134); cene in plače so bile zapisane v obeh valutah, ljudje so lahko plačevali s čeki, oz. s plačilnimi karticami ali v evrih ali v frankih.

- T2, sredina decembra 2001 (N2 = 69); "eurokits" (vsota 100 frankov v novih kovancih) je bila "prodana". Uspeh je bil tak, da so banke izdale "kits" – e v dveh urah.

- T3, drugi teden januarja 2002 (N3 = 82); vsi bankovci in kovanci so se spremenili, toda ljudje so se lahko uporabljali franke za plačevanje v trgovinah;

- T4, prvi teden marca 2002 (N4 = 96); nič več ni bilo možno plačevanje v frankih, vendar pa so bile tako cene, kot plače, zapisane v obeh valutah.

Vprašalnik je bil oblikovan na osnovi izbranega teoretičnega modela:

- Zaznava "stake" – a (pomembnost) je bila merjena s sumacijskimi lestvicami, in sicer s štirimi 5 – stopenjskimi skalami: za Evropo, za Francijo, za Francoze, za respondentna osebno in za vaso družino je pomembno to, kaj se bo zgodilo/ do česa bo prislo/ s spremembo valute: do uspeha ali do neuspeha. Skor nad 12 naj bi pokazal, da imamo opravka s "stake" – om. - - Stališča do evra so bila prav tako merjena s 5 – stopenjsko skalo.

- Znanje in gotovost, povezana z njim: vprašalnik je zajel 14 vprašanj v zvezi z Maastrichtsko pogodbo (treaty), v zvezi z različnimi deželami, ki so prevzele evro, v zvezi z možnostjo menjave frankov v bodočnosti, z novimi cenami itd. Gotovost je bila merjena z vprašanjem: "V kolikšni meri ste sigurni/ gotovi v določene odgovore?" Odgovori so bili evaluirani s skori od 0 do 14 za obe variabli (znanje in gotovost/ sigurnost).

- Uporaba nove valute je bila merjena na način manifestacije petih vedenj/ obnašanj (ali se obstoječe cene berejo v evrih, posedovanje "konverterja" za preračunavanje iz ene v drugo valuto, plačevanje v evrih s kartico ali s čeki, kako se obravnavajo kovanci. Odgovori so bili skorirani od 1 do 5. Šlo je za vedenjske vzorce, ki bi jih lahko v oktobru in decembru 2001 obravnavali kot strategije spoprijemanja s problemi. V letu 2002 pa je bila to že obveznost (obligacija). Tudi enostavnost uporabe je bila merjena na 5 stopenjski lestvici.

- Strah pred soočanjem z različnimi problemi je bil merjen na štirih sumarnih skalah: napačen denar, naraščanje cen, goljufije (cheated) pri plačevanju, težave pri kontroli budžeta (skor od 4 do 20).

- Anksioznost je bila merjena s psihološkim testom STAI verzija Y1 (Spielberger, Gorsuch in Lushene, 1970). Test je točkovan s skori od 20 do 80, s standardom M = 44.59 v splošni populaciji, ko gre za soočanje s "težko situacijo" ter z vrednostjo M = 49.21 med študenti približno teden dni pred izpiti.

- Spraševali smo tudi po pričakovanjih, ki so se nanašala na spremembe nekaterih ekonomskih navad, in sicer s petih vidikov: ali gre za višjo, nižjo ali enako uporabo, pogostejše preverjanje domačega računa, plačevanje s čeki ali s karticami, plačevanje v denarju in primerjanje cen.

- Tako kot leta 1997 smo spraševali po pričakovanjih, koliko časa (v dnevih, tednih ali mesecih) potrebujejo, da se prilagodijo na nove bankovce, kovance ter na nove cene. Odgovori so bili preračunani v tedne.

4. Rezultati – kaj se je zgodilo med spremembo?

Pri analizi rezultatov ne smemo prezreti dejstva, da študentje niso navdušeni pri-
staši evra, vendar so zaupali v lastno zmožnost spoprijemanja s problemi v zvezi z novo
valuto. Kakšna pa so bila doživetja študentov 4 leta po tem, ko je bila valuta spre-
menjena? Najprej bodo predstavljene spremembe različnih variabel z vidika petih
raziskav, nato pa bomo obravnavali strukturo podatkov v različnih časih raziskave.

4.1 Spreminjanje variabel v času valutne spremembe

Primerjava odgovorov v različnih obdobjih raziskave je bila izvedena s pomočjo
ANOVA (glejte tabelo 2). Ker so vprašanja in vzorci različni, rezultati, dobljeni v
decembru 2002, niso bili statistično primerljivi. Podani bodo samo zato, da omogočijo
formulacijo novih hipotez.

Izkazalo se je, tako kot smo pričakovali, da so bila stališča do evra bolj pozitivna
po spremembi ($M = 3.68$ v mesecu marcu vs. $M = 3.37$ v mesecu oktobru). Nismo
odkrili sprememb v zaznavi tega, v kolikšni meri je uspeh oz. neuspeh v zvezi z vpe-
ljevanjem nove valute pomemben.; "stake" nivo je bil relativno visok v vseh obdobjih
sprememb (približno 15 z možnim maksimumom 20). Izboljšava znanja, ki je bilo
ustrezno v oktobru 2001 (več kot 10 z možnim maksimumom 14) je bila opazna v
januarju 2002, hkrati s povišano stopnjo gotovosti v omenjeno znanje.

Tabela 2: Kaj se je zgodilo v času sprememb (sredine)¹

	T1 Oktober N1=134	T2 Decem. N2=69	T3 Januar N3=82	T4 Marec N4=96	Pomemb- ne razlike		
Stališča	3.37	3.38	3.62	3.68	$F(3,378) = 2.21$	$p=.080$	C
Pomembnost	15.25	14.65	15.15	14.74	$F(3,379) = 1.12$	NS	
Znanje	10.30	10.70	11.82	11.82	$F(3,380) = 20.71$	$p=.000$	B,C,D,E
Gotovost	8.87	9.55	11.10	11.60	$F(3,340) = 27.04$	$p=.000$	B,C,D,E
Uporaba	1.38	1.84	3.93	3.93	$F(3,380) = 190.23$	$p=.000$	A,B,C,D,E
Enostavnost	3.02	3.18	3.62	3.68	$F(3,380) = 11.32$	$p=.000$	B,C,D,E
Strah	13.53	13.01	12.88	12.35	$F(3,379) = 2.45$	$p=.060$	C
Anksioznost	37.35	35.61	33.08	33.58	$F(3,380) = 4.23$	$p=.005$	B, C
Čas prilagajanja							
- "notes" in kovanci	11.57	7.78	7.87	11.83	$F(3,279) = 1.56$	NS	
- cene	19.05	12.61	14.48	21.50	$F(3,278) = 1.61$	NS	
Sprememba navad	1.78	1.41	1.54	1.37	$F(3,380) = 2.20$	$p=.080$	C

¹ Stališča in enostavnost : skor 1 do 5 NS : pomembne razlike niso odkrite
 Pomembnost in strahovi : skor 4 do 20 Pomembne razlike <.05 : A med T1 in T2
 Znanje in gotovost : skor 0 do 14 B med T1 in T3
 Uporaba in sprememba : skor 0 do 5 C med T1 in T4
 navad : označuje 20 do 80 D med T2 in T3
 Anksioznost : v tednih E med T2 in T4
 Adaptacijski čas F med T3 in T4

Trendi so ostali stabilni v marcu. Popolnoma normalen pa je porast uporabe v januarju 2002. Pojavila se je tudi zaznava enostavnejše uporabe ($M = 3.02$ vs. $M = 3.68$). Značilno je, da v decembru nihče od študentov ni kupil "kit" – a. To potrjuje, tako kot v letu 1997, da študentje niso bili zainteresirani za spremembo in da so zaupali v lastne zmožnosti spoprijemanja z novo valuto; v primerjavi s preostalo populacijo se nanjo tudi niso posebej pripravljali. Do rahlega porasta uporabe med oktobrom in decembrom je prišlo na račun dejstva, da so se v večjem številu odločali za branje cen v evrih ali pa za plačevanje s karticami oz. čeki v evrih. Kot je bilo pri populaciji študentov pričakovati, je strah v zvezi s soočanjem s problemi obstajal, vendar je bil relativno nizek ($M = 13$ z maksimalno možno vrednostjo 20, relativno nizek pa je bil tudi nivo anksioznosti ($M = 37.35$)).

Strah in anksioznost sta upadala počasi, razlike pa so se pokazale kot pomembne med oktobrom in marcem. Rezultati potrjujejo, da sprememba valute s strani študentov ni bila zaznana kot velik problem. Ocena časa, potrebnega za prilagoditev na novo valuto, pa ni bila podobna tisti pred petimi leti. Tovrstna ocena za bankovce in kovance je leta 1997 znašala 20 tednov, leta 2001 pa 11 tednov). Na nove cene so se leta 1997 privajali približno 28 tednov, leta 2002 pa 19 tednov. Po nekoliko evforičnem obdobju v januarju se je v marcu povečala ocena časa, potrebnega za prilagoditev na nove cene, bankovce in kovance.

Pričakovanja so kazala na širok rang odgovorov – ne glede na relativno velike spremembe v sredinah, rezultati niso statistično pomembni. Za nekatere posameznike so lahko ocene bolj "realistične". Pričakovanje v zvezi s spremembo ekonomskega vedenja je bilo zelo nizko (1.7 z maksimalno možno oceno 7) v oktobru 2001, vendar se je se zmanjšalo v decembru 2001 in v marcu 2002. Skupina študentov, ki je bila preučevana v tem obdobju, je menila, da sprememba valute ne bo imela vpliva na njihovo vedenje.

Navkljub zmanjševanju anksioznosti in strahu so nekatere variable nakazovale, da se epizoda stresa ni končala marca 2002; stabilnost zaznav, ki so izražale visoko raven pomembnosti sledenja spremembi kaže, da je bila le ta se vedno zaznana kot izziv. Pričakovani čas, potreben za privajanje na novo valuto pa se je za mnoge posameznike povečal.

4.2 Pogled na strukturo modela

Teoretični model stresne epizode predpostavlja, da so med procesom vse variable medsebojno korelirane (pomembnost "stake" –a, kognicije, emocije, strategije spoprijemanja s problemi in pričakovanja).

Drug način pogleda na razvoj stresnih epizod je primerjava korelacijskih struktur med obravnavanimi variablami v različnih časih. Kognitivne, emocionalne in behavioralne spremenljivke morajo medsebojno pomembno korelirati v času epizode, po njenem koncu pa so lahko neodvisne.

Tabela 3: Korelacije v oktobru 2001 (T1) in marcu (T4)

	Pomembnost	Znanje	Gotovost	Uporaba	Enostavnost	Strah	Anksioznost	Bankovci/kovanci	Cene	Navade
Stališča										
T1	.287**	.289**	.186*	.253**	.406**	-.343**	-.352**	-.079	-.237*	-.185*
T4	.518**	-.165	.105	-.056	.089	-.240*	-.265**	-.069	-.090	.074
Pomembnost										
T1		.110	.095	.153	.109	.012	-.228**	-.081	-.170	-.060
T4		-.165	.105	-.054	.124	-.092	-.120	.135	-.172	-.005
Znanje										
T1			.167	.061	.217*	-.115	-.192*	-.196*	-.217	.056
T4			.315*	-.108	-.130	.181	.090	.001	.037	.011
			*							
Gotovost										
T1				.265**	.236**	-.178*	-.250**	-.154	-	-.198*
T4				.071	.043	-.032	-.121	-.216	.406**	-.077
									-	
									.350**	
Uporaba										
T1					.313**	-.199*	-.277**	-.135	-.200*	-.059
T4					.058	.006	.094	-.073	.044	.037
Enostavnost										
T1						-.355**	-.289**	-.275**	-	-.180*
T4						-.388**	-.165	-.191	.341**	-.171
									-.126	
Strah										
T1							.267**	.181	.089	.425**
T4							.427**	.105	.082	.341**
Anksioznost										
T1								.093	.177	.337**
T4								.112	.160	.126
Bankovci in Kovanci										
T1									.494**	-.099
T4									.526**	.245
Cene										
T1										.009
T4										.132

Opomba: p<.05, ** p<.01

Število pomembnih korelacij med variablami se zmanjšuje vzdolž celotne epizode stresa (glejte tabelo 3). V oktobru jih je pomembnih 32, v decembru 20, v januarju prav tako 20, meseca marca pa 9.

Tabela korelacij v oktobru 2001 kaže, da sta si dve skupini variable nasprotni. Pri eni skupini variable gre za naraščanje njihovih vrednosti v smislu pozitivnega izida epizode: stališča do evra, uporabe, znanja, gotovosti v zvezi z njim in ocenjevanje enostavnosti (vs. zapletenosti) situacije. Na drugi strani gre za skupino variabel, katerih merjene vrednosti upadajo s časovnim potekom epizode: strah, anksioznost, pričakovan adaptacijski čas in pričakovana sprememba navad. Kognitivni in vedenjski vidiki spremembe (pričakovanja, znanje, gotovost vanj in uporaba nove valute) korelirajo z emocionalnimi variablami (pomembnost sledenja spremembam, stališča do evra, strah in anksioznost). Pričakovana sprememba navad je povezana z emocionalnimi variablami, pričakovan adaptacijski čas pa ne.

V marcu 2002 je ta struktura izginila. Uporaba novega denarja ne korelira z nobeno variabla, kajti novi denar mora vsakdo uporabljati. Kognitivni aspekti niso nič več povezani s čustvenimi. Potrdilo se je, da je pričakovana sprememba navad povezana z emocionalnimi vidiki modela.

Diskusija in zaključek

Model stresne epizode se je izkazal kot učinkovit za razumevanje tega, kaj oz. kakšne so bile psihološke transakcije med spremembo valute. Med oktobrom 2001 in marcom 2002 je naraščala korelacija med znanjem in uporabo nove valute na eni strani ter gotovostjo v omenjeno znanje in doživetjem enostavnosti uporabe nove valute na drugi strani. Istočasno so upadli strahovi, povezani z vsakodnevnimi skrbmi, anksioznost in pričakovanja sprememb v zvezi z navadami. Zato ne preseneča, da so, kot rezultat omenjenega procesa, stališča do evra v marcu postala pozitivnejša kot v oktobru. Roland – Levy in Nivoix (2003) sta na širšem vzorcu francoske populacije prav tako ugotovila pozitivnejše stališče do evra v obdobju koncem januarja oz. v začetku februarja 2002.

V primerjavi z drugimi deli populacije študentje niso ekvivalentna skupina. Mlajši so in bolj izobraženi. Zaupajo v lastne zmožnosti soočanja z različnimi spremembami (Seiffge – Krenke, 1990). Velja omeniti, da niso bili anksiozni in da se sploh niso pripravili na spremembo. Čas, ki je potreben za adaptacijo, pa je zelo široko rangirana variabla. Hkrati je lahko zaznana kot zelo osebna značilnost. Razlike med odgovori so prevelike, da bi lahko opazili pomembne rezultate v zvezi evoluciji. Tako spremembe navad, kot pričakovanega adaptacijskega časa so pokazatelji težavnosti situacije.

Literatura

- Battaglia, N. & D. Lassarre (1997). A Life span socio-developmental approach of coping with an economic stressful event : The introduction of the single European Currency. IAREP XXII Annual Conference; Valencia Spain, sept 15–18, pp. 414–426.
- Jones, F. & Bright, J., 2001. Stress, Myth, Theory and Research.. London: Prentice Hall.
- Lassarre, D., Lenoir, F. R. & N. Battaglia (2001). The attitude towards the euro in France in Mueller-Peters, A., Pepermans, R., Kiell, G. & M. Farhangermehr (Eds.), The psychology of the European Monetary Union. Santiago de Compostela : Compostella Group of Universities, pp. 210–235.
- Lazarus, R.S. & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York : Springer Publishing Company.
- Muller-Peters, A. et al. (1998). Explaining attitudes towards the euro : design of a cross-national study. *Journal of Economic Psychology*, 19 (6), 663–680.
- Roland-Levy, C. et Nivoix, S., (in Press). Introduction de l'euro : perception et attitude des consommateurs durant la phase de transition. *La Revue internationale "Gestion 2000"*.
- Seiffge-Krenke, I., 1990. Developmental processes in self-concept and coping behavior. In Bosma, H. & Jackson, S. (Eds). *Coping and self-concept in adolescence*. Berlin: Springer-Verlag.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. & Lushene, R. E. (1970). *Manual for the State Trait Anxiety Inventory*. Palo Alto, Consulting Psychologists Press.

prevedel Velko S. Rus